

УДК 811.161.2'373.7'06-043.86
DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2659.2022.31.15>

Микола Степаненко, д-р філол. наук, проф.,
ORCID: 0000-0002-6727-1265
e-mail: myk_ivan@ukr.net

Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка, Полтава, Україна

НАЙНОВІТНІШІ ЕВОЛЮЦІЙНІ ПРОЦЕСИ У ФРАЗЕОЛОГІЧНОМУ ЛАДІ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Присвячено системному аналізу найновітніших змін (2021), що відбулися у фразеологічному корпусі української мови, а саме: поява за зразком утрадиційнених та okazіональних моделей нових усталених зворотів; формування гасел, які переживають стадію фразеологізації; видозміна легко ідентифікованих (із мінімальними трансформаціями) та алюзійних (із максимальними трансформаціями) прислів'їв, приказок, крилатих виразів, влучних висловлювань видатних особистостей, майстрів художнього слова, культивованих у різні історичні періоди гасел, перетворення їх на антиприслів'я, антиприказки, антивирази, антивисловлювання, антигасла, що набувають нового змісту, який не збігається за багатьма параметрами з фоновими знаннями, а нерідко й контрастує з ними. Удокладнено схарактеризовано на засадах інтра- й екстралінгвальності фразеологічну модель "числівник тисяча + іменник – синхронно прецедентне ім'я", яка є формально-граматичним плагіатом, послідовно висвітлено її пропріативну еволюцію (Юлина тисяча, Вітина тисяча, Петрова тисяча, Вовина тисяча), значеннєву родо-видову специфіку, формування якої детерміноване дією позамовних (політико-фінансових) чинників; встановлено ізофункційні відношення, у конституюванні яких беруть участь оніми Тимошенко, Янукович, Порошенко, Зеленський (звуко-сполука-субститут Зе у вигляді графічно модифікованих варіацій), субстантивованій прикметник Зелений, ад'єктив "зелений" із вторинною okazіональною семантикою посесивності, можливі перифрастичні репрезентації, варіантні модифікати, що постають унаслідок оновлення, скорочення, розширення лексемного складу й різних прийомів внутрішньопаремійного та міжпаремійного контамінування. Розкрито когнітивний механізм коронавірусної фразеології; з'ясовано її конотативний потенціал, передусім пейоративність, вирізняє засоби експлікації її: уживання відонімного прикметника в здрібно-пестливій або згрубіло-зневажливій формі, написання компонента антропонімної формули з малої літери, залапкованість, вторинна номінація, використання жаргонної лексики. На цьому тлі виявлено дію мовного закону експресивності, креативності народу й окремих його представників, встановлено зв'язок між можливими трансформаційними процесами в паремійній сфері та мовною грою і її типовими ефектами з жанру комічного – кепкування, іронія, сарказм.

Ключові слова: фразеологізовані сполуки, модель "числівник + іменник – синхронно прецедентне ім'я", Вовина (Юлина, Вітина, Петрова) тисяча, паремійні конструкції, антипаремійні конструкції.

Вступ. Зміни, що відбувалися в суспільстві впродовж 2021 р., знайшли своє безпосереднє відображення у фразеологічному корпусі української мови. **Мета** цієї розвідки – системний семантичний, когнітивний, функційно-прагматичний аналіз новоутворених і трансформованих усталених одиниць, паремійних конструкцій як національно-специфічних феноменів етнобуття із яскраво задекларованою конотативністю. **Об'єкт** дослідження становлять уживані в публіцистично-політичному дискурсі усталені звороти, а також народнорозмовні інваріантні та видозмінені паремійні синтаксичні структури. **Предмет** дослідження – семантика, функції, прагматика усталених зворотів, паремійних, антипаремійних одиниць, гасел і под., які виникли на основі чинних у мові моделей, а також на базі відомих широкому загалові прислів'їв, приказок, крилатих висловлень, усталених структур тощо.

В українському мовознавстві важливим аспектам аналізованої проблеми присвячені праці Л. Г. Авксентьєва, І. С. Гнатюк, А. М. Григораш, М. Т. Демського, В. С. Калашника, М. С. Ковальчука, Ж. В. Колоїз, Ж. В. Краснобаєвої-Чорної, Л. І. Мамалиги, Ф. П. Медведева, Ю. Ф. Прадіда, А. П. Романченко, Л. В. Савченко, Л. Г. Скрипник, Л. І. Шевченко, В. Д. Ужченка й ін. Новітні підходи до інтерпретування фразеологізованих одиниць представлені в студіях Н. Ю. Венженович, С. А. Ганжі, М. В. Жуйкової, В. М. Калько, Н. І. Кочукової, В. В. Красавіної, В. М. Малькової, К. І. Мізіна, М. І. Навальної, Т. П. Свердан, О. О. Селіванової, Д. В. Ужченка, І. С. Чернявської й ін. "Попри очевидні здобутки у вивченні фразеологічного багатства різних мов, – справедливо зауважує Н. Ю. Венженович, – чимало проблем потребує поглибленого аналізу з позицій сучасних лінгвістичних парадигм" [2, с. 2]. З-поміж них і та, яку порушено у пропонованій статті. Її актуальність не викликає сумніву, оскільки найновітніші динамічні мовні процеси потребують комплексного інтерпретування з позицій утрадиційності та новаторства.

Методологія дослідження. У процесі дослідження використано описовий метод, який сприяв систематизації фактичного матеріалу, метод дистрибутивного аналізу, що вможливив встановлення закономірностей сполучуваності компонентів усталених зворотів і антипаремійних конструкцій, метод компонентного аналізу, який дав змогу схарактеризувати специфіку змін, що стосуються лексико-семантичного складу відомих фразеологізмів, прислів'їв, приказок, крилатих висловлень.

Результати дослідження. Розряд усталених зворотів, обарвлених політичним змістом, у 2021 р. поповнила нумеративно-ад'єктивна сполука *Вовина тисяча* (*чергова Вовина тисяча*), що репрезентує значення "виплата однієї тисячі гривень громадянам України, які отримали дві дози щеплення проти COVID-19, зареєструвалися в мобільному застосунку "Дія" і згенерували банківську картку": *"Вовина тисяча": як подати заявку в "Дію", на що можна витратити гроші та як реагують українці* [5 к, 15.12.2021]; *Розумію, що, можливо, дехто з моїх ФБ друзів та читачів образиться за мої слова, але, спостерігаючи обговорення у соцмережі тих, хто взяв чи збирається взяти "Вовину тисячу", у мене виникає відчуття сорому за них* [ЛБл, 18.12.2021]; *Гроші за вакцинацію, так звана "Вовина тисяча", приходять на спеціальну картку вашого банку* [КОЛ, 29.12.2021]; *Чергова Вовина тисяча: скільки українець сходить на концерт "Кварталу"* [D, 16.04.2021]. Ця конструкція активно запобутувала в масмедійному просторі відразу після того, як чинний Президент оголосив своє рішення про підтримку двічі вакцинованих людей. Окремих українців воно порадувало, а багатьох засмутило, зокрема тих, які позбавлені доступу до інтернету і смартфонів, а також тих, які не мають змоги відвідувати спортзали, фітнес-клуби, кінотеатри, театри, музеї, виставкові зали, мандрувати авіа- чи залізничним транспортом усередині країни й т. ін. Семантику, закріплену за усталеним зворотом *Вовина тисяча*, послідовно репрезентують й інші

© Степаненко Микола, 2022

синтаксичні структури, сформовані за участю граматично панівних компонентів *тисяча, гроші* та залежних від них іменників і прикметників, що входять до складу коронавірусної лексики (*тисяча за вакцинацію, тисяча гривень за вакцинацію, тисяча за вакцинацію проти коронавірусу, вакцинальна тисяча, вакцинована тисяча, карантинна тисяча, ковідна тисяча, гроші за вакцинацію*): *Тисяча за вакцинацію: в Україні офіційно стартувала програма "є Підтримка"* [УІ, 15.11.2021]; *Як отримати 1000 гривень за вакцинацію: покрокова інструкція* [Z.NET, 19.12.2021]; *Із 13 грудня стартував пілот програми "є Підтримка", який дозволить отримати 1000 гривень за вакцинацію проти коронавірусу* [УІ, 19.12.2021]; *Українці за "вакцинальну" тисячу зможуть купити книги* [НОУ, 19.12.2021]; *Україні залізниця запрошує купити за "вакциновану тисячу" подорож залізницею* [uz.gov, 3.12.2021]; *"Ковідна" тисяча: на що вакциновані українці витрачають даровані кошти?* [РС, 20.12.2021]. *"Вовину тисячу"* називають ще *"Марининою тисячею"*, оскільки безпосереднім утілювачем у житті ініціативи Президента, спрямованої на стимулювання процесу вакцинації в Україні, є міністр соціальної політики Марина Лазебна: *[Колись була "Юліна тисяча", потім "Вітина тисяча"] А зараз це "Маринина тисяча", або "Вовина тисяча"* [Znaj.ua, 2.04.2021].

Щодо ізофункційності з описуваним зворотом перебувають синтаксичні структури з апелятивом *президент* і похідним від нього ад'єктивом *президентський*, пропріативом *Зеленський* (*Володимир Зеленський*) або його вже загальнознавчими субститутами – графічно модифікованою звукосполукою *Зе, Зе!, Зе!!!, ЗЕ, ЗЕ!, ЗЕ!!!, ЗЄ, ЗЄ!, ЗЄ!!!, "Зе", "ЗЕ", "Зе", "ЗЄ"*, субстантивованим прикметником *Зелений*, ад'єктивом *зелений*, що реалізує значення "пов'язаний із Володимиром Зеленським": *Президентська тисяча: Зеленський обіцяє гроші вакцинованим* [FB, 15.11.2021]; *"Тисяча від президента": умови отримання та як це реагують житомирці* [УІ, 17.11.2021]; *"Тисяча Зеленського": як отримати гроші за COVID-вакцинацію та де їх використовувати* [УП, 10.12.2021]; *Тисяча від Зеленського: українці розповіли, на що витрачають гроші на вакцинацію* [РС, 22.12.2021]; *Тисяча гривень від Зеленського: як їх будуть роздавати* [BBC, 17.11.2021]; *Тисяча гривень від Володимира Зеленського: хто виграв, а хто програє* [ЄП, 23.12.2021]; *Зетисяча не нагріє* [ЄП, 20.12.2021]; *Зетисяча не дуже допомагає: на Херсонщині "горить" план з вакцинації проти COVID-19* [НовХ, 23.12.2021]; *Не тішить, а дратує мене тисяча Зеленого* [FB, 19.11.2021]; *Зелена тисяча та чорна п'ятниця* [5к, 21.11.2021].

Найпродуктивніший тип становлять конструкції структурної моделі, утвореної за участю числівника та відомішого прикметника, що постає в здрібніло-пестливій або згрубіло-зневажливій формі (*Вова → Вовин, Вован → Вованів, Вовка → Вовчин, Вовочка → Вовоччин, Володя → Володин, Володька → Володьчин* та ін.): *Сьогодні стало відомо, що до кінця року банки почнуть видавати пластиків картки для "Вовчиної тисячі"* [ГК, 22.12.2021]; *"Володина тисяча": які банки вже беруть участь у програмі* [ГК, 22.12.2021]; *Призначення вованової тисячі очевидне як божевілья Ківи...* [ОБ, 22.11.2021]. Розглядувані конструкції відрізняються від проаналізованих вище тим, що мають виразнішу пейоративність. Цією конотативною характеристикою вони зближені із синтаксичними структурами, у яких варіювання зазнає детермінований компонент, представлений негативно забарвленим іменником *штука* ("тисяча

гривень"). Він, як і семантично споріднені з ними субстантиви *бабки, бабло, бакси, зелень, лимон, капуста* та ін., структурує розряд кримінальної лексики з ідентифікувальною семою 'те саме, що гроші': *Штука від Зеленського* [FB, 15.11.2021]; *"Штука ЗЕлені, дайте третю дозу, Вовина тисяча": соцмережі реагують на обіцяну Зеленським тисячу за вакцинацію* [BIG, 15.11.2021]. Відомий політик Ірина Геращенко, удаючи до мовної гри, основним правилом якої є зближення полярно конотованих лексем *тисяча* і *штука*, іронічно характеризує фінансову підтримку Володимира Зеленського, репрезентовану загальнонаціональним гаслом "Кожний, хто був вакцинований, отримає 1000 гривень": "Колись на сленгу штука зелені"... означало тисячу доларів, а зараз "штука зелені" – це "Вовина тисяча"..." [4]. Можливими імпліцитними виразниками негативної конотації описуваного усталеного звороту є активно вживані в досліджуваному дискурсі його вторинні номінування, як-от: *рятівний джокер* [УМ, 26.11.2021]; *халтурно продумана ініціатива* [D, 16.04.2021]; *безглузде викидання бюджетних коштів* [ЛБл, 16.12.2021]; *кешбек для людей, які заплатили за фейкові сертифікати вакцинації* [УП, 10.11.2021].

Українці сприйняли заохочувальну фінансову допомогу від гаранта Конституції скептично тому, що навчені вже гірким досвідом його попередників – Прем'єр-міністра Юлії Тимошенко, яку неспроста поіменували *першо-відкривачкою технології виплати громадянам одноразово по тисячі гривень* [D, 16.04.2021], четвертого Президента Віктора Януковича, п'ятого Президента Петра Порошенка. "Була "Вітина тисяча", "Юліна тисяча" – а тепер вже буде "Вовина тисяча", – коментує зневірена жінка. – Як давали попередні, краще не згадувати, впевнена, Вован не підкачає. Чекаю треш, угар, черги, тисняву, згортання проекту за два тижні, прокльони, забуття" [7]. На перший погляд благородні, а як насправді, то меркантильні наміри керівників держави поліпшити матеріальне становище співвітчизників відзеркалюють на мовному рівні усталені конструкції *Юліна тисяча, Вітина тисяча, Петрова тисяча*, об'єднані родовим найменуванням *бонусна тисяча*, яке виразно актуалізує значення "форма стимулювання чогось, заохочення в якій-небудь діяльності": *Від Тимошенко до Зеленського: як роздавали "бонусні тисячі"* [G, 14.12.2021]. Для вирізаних конструкцій характерним є, по-перше, специфічне семантичне наповнення, по-друге, видозміна компонентного складу, зокрема варіювання відантропонічного конститuenta, що заповнює залежну позицію, регулярно програмовану власне-кількісним числівником. Синтаксична структура *Юліна тисяча*, яка репрезентує значення "повернення боргу вкладникам Ощадбанку СРСР у розмірі 1000 гривень (спадкоємцям вкладників, застрахованих осіб і страховальників – 500 гривень)", з'явилася 2008 р., коли уряд гучно заговорив про виконання обіцянки, яку давала його тодішня очільниця Юлія Тимошенко на позачергових парламентських виборах 2007 року і яку лише почасти виконано: *Після 2005–2007 [за кількістю готових за неї (Юлію Тимошенко) проголосувати пік був на початку 2008 р. після знаменитої "Юліної тисячі"] вона поступово втрачає симпатії фанатиків, які за неї голосують* [O, 04.01.2011]; *"Юліна тисяча" виліпась казні у 5 мільярдів* [ЕП, 03.03.2009]; *Коли темпи видавання "Юльчиної тисячі" не спадуть, то приблизно за місяць гроші у держави закінчаться* [Вер, 23.04.2008]; *Всі навіть згадали про легендарну "Тисячу від Тимошенко"* [24к, 17.11.2021]. Аналізована конструкція і її формально-граматичні варіанти, як і усталений зворот *Вовина*

тисяча та його формально-граматичні модифікати, не набули меліоративної конотації, а відразу опинилися у сфері пейоративності, графічною ілюстрацією чого є написання компонента антропонімної формули з малої літери та регулярна залапкованість, а лексико-семантичною і формально-граматичною – утворення вторинних назв на зразок *фарс, який у черговий раз підбиває віру до влади* [УП, 29.05.2009], *ще одна спроба легкого завоювання високої влади* [РС, 29.06.2009]. На формування цього конотативного процесу вплинуло й таке важливе для суспільства мотиваційне явище, як співвідношення гривні до долара за часи прем'єрства Юлії Тимошенко й президентства Віктора Януковича, Петра Порошенка та Володимира Зеленського, на яке бурхливо реагували українці, коли заходилося про чергову акцію позапланового поповнення їхнього бюджету. 2008 р. курс долара коливався в межах п'яти гривень, а в 2021 р. – 26 гривень, тож *Юліна тисяча* становила 200 доларів, а *Вовина тисяча* – 37 доларів. "Хто піде вакцинуватися за 37 баксів. Навіть антиваксам це мало", – озвучує думку багатьох людей пересічний громадянин Дмитро Бобрицький, із яким важко не погодитися [3]. ""Юліна тисяча" не те саме, що "Вітіна тисяча", – говорить экс-радник голови Фонду держмайна України Володимир Ларцев, – це, як кажуть в Одесі, "дві великі різниці". 2008 р. одна тисяча гривень приблизно дорівнювала 200 долларам, а нині це лише 125 доларів. По-друге, інфляція зменшила "купівельну вартість" цієї суми мінімум на 60–70 %" [6]. Із "Юліною тисячею", твердить, орієнтуючись на нову фінансову ситуацію, журналіст Микола Поліщук, не співвідносяться "Петині «2400»", бо "не дотягують і до \$ 100" [1].

2009 р., за образним твердженням Віталія Княжанського, відбулася реінкарнація "*Юліної тисячі*" [5] у вигляді "*Вітиної тисячі*", про яку так заповідливо говорили напередодні президентських перегонів претендент на найвищу посаду Віктор Янукович і *вірний Санчо Панса Януковича* [ПСУМ, с. 66] Микола Азаров. Вони обіцяли в разі обрання Віктора Федоровича Президентом щорічне виділення з бюджету України по 10 мільярдів гривень для компенсації вкладів Ощадбанку СРСР. Усталена синтаксична структура *Вітина тисяча* з властивим їй семантичним описом "повне повернення боргу вкладникам Ощадбанку СРСР з урахування 20-річної давнини" і здатністю до компонентного варіювання також не вийшла за береги негативної конотації: *Дату відновлення "Вітиної тисячі" "Ощадбанк" не повідомляє* [Лпош, 18.06.2013, 29]; *Сьогодні розпочнуться перші бійки у чергах за "Вітиною тисячею"* [ТСН, 01.06.2012]; *На "вітіну" тисячу пішло вже більше 4 мільярдів* [ЕП, 01.10.2012]; *Вітчизна "тисяча" в Донбасі – це тепер не гроші, а патрони* [G, 25.05.2014]; *Стара обіцяна тисяча: Вітчизна тисяча* [E, 13.01.2021]; *Тисяча Януковича: усі зрозуміли й належно оцінили черговий випад влади* [У1, 11.06.2012]; *Куди витратили "Юліну тисячу"? Хочете "Вітіну" штуку?* [Gor, 22.03.2012]. Це зумовлено передусім тією причиною, що тодішня, за перифрастичною риторикою, *кримінальна, domeжно скорумпована окупаційна влада* [ПСУМ, с. 556], *влада підкупу і страху, влада профанів, влада перевертнів* [ПСУМ, с. 554], *влада темряви* [ППП, с. 523], *окупаційна компадорсько-сімейна бандоолігархія* [ППП, с. 523] задекларувала, але не зреалізувала привабливої для багатьох людей фінансової перспективи. Ще одним важливим індикатором пейоративності є поширені в публіцистично-політичному дискурсі описові звороти, які виконують роль субститутів числівниково-

прикметникової структури *Вітина тисяча* й розкривають в усій повноті істинний зміст авантюри Януковича, підтримуваної Азаровим: *політична брехня* [Z.NET, 18.09.2021], *бомба уповільненої дії* [УНІАН, 12.03.2012], *дешева передвиборча пропаганда* [УП, 14.04.2012]. Адепти *професора-шапкокрада* [НДП, с. 190], щоправда, намагалися надати гучній, але безрезультативній акції Януковича–Азарова іншого риторичного звучання – *відновлення справедливості* [ТСН, 13.03.2012], яке, однак, не знайшло суспільної підтримки.

Усталена конструкція *Петрова тисяча* почала вживатися 2019 р. у період сьомих (чергових) виборів Президента України, які відбувалися у два етапи. Від розглянутих вище конкретних репрезентантів структурної моделі "числівник тисяча + іменник – прецедентне ім'я" вона відрізняється тим, що маніфестує не одне, а двоє значень: 1) "оплата за агітаційну роботу, пов'язану з президентськими перегонами й участю в них Петра Порошенка": *І всі люди знають, що роздається тисяча і називають її "Петрова тисяча". Що ви робите із країною?", – обурилася політик* [Interfax, 25.02.2019]; *"[Ми зафіксували фактично роздавання анкет і укладання угод на проведення агітаційних робіт.] І, підписуючи з людьми анкети, угоди на здійснення агітації, їм роздають по 1 тис. гривень, яку вже назвали "Петрова тисяча", – заявила Юлія Тимошенко* [BBC, 21.02.2019] і 2) "виплата пенсіонерам, які одержують мінімальну пенсію, двох додаткових двох тисяч гривень зі спеціального фонду": *В народі цю виплату зразу охрестили "пстіна" або "петрова" тисяча* [24к, 19.03.2019]; *Перший рівень підкупу – це спроба видати "Петіну тисячу" пенсіонерам, яку акурат хочуть видати перед першим туром і після першого туру – так звана разова пенсійна доплата", – заявив Дерев'яно* [KURS, 19.03.2019]; *Тимошенко про "тисячу Порошенка", ЄС і "Північний потік-2"* [DMед, 16.02.2019]. Спостережено й подібність між досліджуваними усталеними зворотами. Це, зокрема, конотативна специфікація та лексико-семантичні, словотвірні засоби її реалізації на рівні детермінованого й детермінувального компонентів, а також через перифрастичне тло й систему графічних знаків. 3-поміж описових зворотів функційне ядро становлять ті, для яких інтегральною є сема "порушення виборчого процесу": *масштабний підкуп виборців штабами чинного президента* [BBC, 21.02.2019], *скуповування голосів українців по 1 тис. гривень* [BBC, 21.02.2019], *спроба підкупу електорату* [D, 16.11.2021]. Усталені звороти *Юліна тисяча, Вітина тисяча, Петрова тисяча* поповнили розряд мовних маркерів приречених на невдачу маніпулятивних виборчих технологій. Що ж до конструкції *Вовина тисяча*, то вона, постаючи формально-граматичним плагиатом у компонентному ланцюгові структурної моделі "числівник тисяча + іменник – прецедентне ім'я", передає інший спосіб спокушання з боку влади, який не пов'язаний із наскрізь пронизаними зрідка реальними, а частіше нездійсненими обіцянками високопосадовців.

Процес творення коронавірусної фразеології, що мав місце в 2020 р., не лише не стихив своїх обертів, а й знайшов логічне продовження у 2021 р. (див.: [8, с. 9–11]). У середовищі учнів, студентів, освітян, медиків, письменників, журналістів, культурних працівників, пропагандистів вакцинації, а також у соціальних мережах, особливо в коментарях, удалося зафіксувати чимало нових образних висловів, значний масив яких виформувався на безпосередній, легко впізнаваній (із мінімальними варіаціями) або алюзійній (із максимальними трансформациями) основі добре відомих багатьом людям

прислів'їв, приказок, крилатих виразів, влучних висловлювань видатних особистостей, майстрів художнього слова, культивованих у різні історичні періоди гасел тощо, які перетворюються на антиприслів'я, антиприказки, антивирази, антивисловлювання, антигасла, що демонструють на новий лад старий зміст, або фонові знання, і втрадиційнений компонентний склад, оновлюючи, скорочуючи, розширюючи, контамінуючи його, пор: *Роби, небоже, то й Бог допоможе* → **Вакцинуйся, небоже, то й Бог допоможе**; *Дурень думкою багатіє* → **Невакцинований думкою багатіє**; *Учений іде, а неук слідом бреде* → **Вакцинований іде, а антивакс слідом бреде**; *За одного битого двох небитих дають* → **За одного вакцинованого двох невакцинованих дають**; *Василь (Кіндрат) бабі – сестра втретє (рідний Федір)* → **Вакцина смерті – сестра втретє (рідний Федір)**; *Любиш у гостях бувати, люби й гостей приймати* → **Любиш у гостях бувати, люби й вакцину приймати**; *Нема чобіт, узуйвай постолі* → **Нема Файзера, вакцинуйся Коронаваком**; *На Бога надійся, а (та) сам не плошай (не зівай; не дримай: розум май; відкладай; пильнуй; не прогає)* → **На Бога надійся, а сам вакцинуйся (роби щеплення)**; *На Бога надійся, а (та) сам не плошай (не зівай; не дримай: розум май; відкладай; пильнуй; не прогає)* + *Війна війною, а обід за розпорядком* → **На маску (дистанцію) надійся, а вакцинування (щеплення) за розпорядком**; *Собака – друг людини* → **Вакцина – друг людини**; *Молодий усюди в нас дорога* → **Вакцинованим усюди в нас дорога**; *Лиш боротись – значить жити* [Іван Франко] → **Лиш вакцинуватись – значить жити**; *Бути чи не бути* [Вільям Шекспір] → **Вакцинуватись чи не вакцинуватись**; *Людина – це звучить гордо* [Максим Горький]; **Вакцинація – це звучить гордо**; *Пролетарі всіх країн, єднайтеся!* → **Вакциновані всіх країн, єднайтеся!** *Даєш суцільну колективізацію (п'ятирічку за чотири роки)!* → **Даєш суцільну вакцинацію (суцільне щеплення)!** Важливо наголосити, що на зміну фразеологізованим зворотам, у яких роль семантичного маркера коронавірусної хвороби COVID-19 і засобів боротьби з нею виконують іменники *корона, ковід, карантин, маска, антисептик, дистанція* [там само], прийшли усталені сполуки з іншим індикатором цього всепланетарного недугу – субстантивному лексемою *вакцина* та проаналізованими вище похідними від неї утвореннями (зрідка лексемою *щеплення*). Їх можна об'єднати в такі групи: 1) якість вакцини: **Вакцина вакцинні – різниця**; 2) значення вакцини й вакцинації: **Платон мені друг, але вакцина дорожча**; **Вакцина – цар і Бог**; **Вакцина вакциною, а руки мити треба**; **Вакцина – ковіду лиха година**; **Вакцинація – життя, відмова від неї – смерть**; **Вакцина – велика сила, Хто вакцинується, той порятується**; **Хто в центр вакцинації, а хто по ковід**; **Хто куди, а я – на вакцинацію**; **Краще з вакциною, ніж із ковідом**; **Про вакцину помова, а корона (ковід) із хати**; **Хто вакцинацію не любить, той сам себе губить**; **Хто без вакцини ходить, той сам собі шкодить**; **Хто вакцинується, той порятується**; **Бог Богом, а вакцинація вакцинацією**; **Одне щеплення добре, а двох ще краще**; **Два щеплення добре, а бустерна доза ще ліпше**; **Не вчи двічі вакцинованого приймати бустерну дозу**; 3) переваги вакцинованих: **За одного вакцинованого двох невакцинованих дають**; **Двічі вакцинується – гуляй сміло**; **Хто вакцину [зелений ковід-сертифікат, "ковідний" документ – Свідоцтво про вакцинацію, Внутрішній COVID-сертифікат, Міжнародний COVID-сертифікат, "Ковідний" сертифікат ("Ковідний" паспорт, Зелений COVID-сертифікат, Сертифікат**

про вакцинацію), Дитячий COVID-сертифікат...] має, *той по світу гуляє*; **Краще з вакцинованим забути, ніж із невакцинованим знайти**; 4) обов'язковість вакцинації: **Ти запираєся на вакцинацію (!)**; **Усі на вакцинацію (!)**; **Антиваксам – бій(!)**; **Не забудь вакцинуватися (!)**.

Антипаремійний фонд – яскравий приклад етнорефлексії, оперативної реакції людей на пандемію коронавірусу в масштабах усєї планети. В антиприслів'ях, антиприказках, антивиразах, антивисловлюваннях, антигаслах, з одного боку, акумулюється й реалізується мовний закон експресивності, а з іншого, – креативний ресурс народу загалом та творчий потенціал окремих його представників. Трансформація, свідоме перелицювання, творче переінакшення народної мудрості за зразком чинних у мові або оказіональних моделей, конструктивним центром яких є передусім тематично неоднорідна коронавірусна лексика і фразеологія, – це регулярний вияв мовної гри з типовим її призначенням – створення гумористичного, пародійного, іронійного, сатиричного чи будь-якого іншого ефекту з жанру комічного.

2020-й і 2021-й рр. можна назвати роками заклику до вакцинації для вироблення колективного імунітету. Світовими й українськими масмедійними просторами активно ширяться неоднорідні щодо змісту гасла з ключовим словом *вакцина, вакцинація, вакцинувати*, які переживають процес усталеності: **"Вакцини діють"**, **"Захищаємося разом! Вакцини діють!"**, **"Вакциновані мають у 9 разів менший ризик померти внаслідок COVID-19"**, **"Вакцини зближують нас"**, **"Вакцини наближують нас до справедливішого світу"**, **"Вакцини працюють для всіх"**, **"Вакцинація врятує світ"**, **"Вакцинація або реанімація"**, **"Вакцинуйтеся вже сьогодні"**, **"Вакцинуйте весь світ"**. Антивакцинатори виходили на мітинги, протестні акції з протилежними лозунгами, як-от: **"Вакцина вбиває"**, **"Нищить людей не COVID, нищить людей вакцина"**, **"Ні! – вакцинації"**, **"Вакцинації не повинні бути обов'язковими"**, **"Вакцинуванню – стоп!"**, **"Вакцинуйте себе, а не нас"**.

Висновки. В аналізованій період, як і попередні роки, процес творення нових і видозміна усталених виразів за утрадиційненими й оказіональними моделями не втратив своєї актуальності, не знизив ступеня продуктивності. Спалах фразеологічної активності спостережено навколо регулярно використовуваної раніше фразеологічної моделі "числівник тисяча + іменник – прецедентне ім'я" (*Юліна тисяча* → *Вітина тисяча* → *Петрова тисяча* → *Вовина тисяча*), за якою в народі закріплене інваріантне значення "приречена на невдачу фінансова акція-обіцянка високопосадовців". Найуживаніші прийоми трансформації, що відбуваються під тиском екстралінгвальних чинників, пов'язані зі зміною конституентного складу, із розширенням структури відомих фразеологізмів, прислів'їв, приказок, крилатих висловлень, усталених зворотів функційно активними апелятивами, синхронно прецедентними пропріативами й іншими компонентами, унаслідок чого з'являються виразно конотовані антифразеологічні, антипаремійні конструкції, які здебільшого є колективним продуктом.

Список використаних джерел

1. "Атракціон нечуваної щедрості": експерти про підкуп Порошенком пенсіонерів 2410 гривнями // Волинські новини. – 2019. – 26 квіт. – Електронний ресурс. – Режим доступу: <https://www.volynnews.com/news/all/atraktsion-nechuvanoi-shchedrosti-poroshenko-rozdast-reaktsiia-sotsmerezh/> (дата звернення: 22.01.2022).

2. Венженевич Н. Ф. Фраземіка української літературної мови: когнітивний та лінгвокультурологічний аспекти : автореф. дис. ... д-ра філол. наук / Н. Ф. Венженевич ; Ін-т української мови НАН України. – К. : Фоліант, 2018.

3. "Вовина тисяча" проти антиваксів. Що кажуть про тисячу за вакцинацію // BBC NEWS. – 2021. – 16 листопада. – Електронний ресурс. – Режим доступу: <https://www.bbc.com/ukrainian/news-59302236> (дата звернення: 12.01.2021).

4. Ірина Герашенко про "Вовину тисячу": людям бракує грошей на ліки і комуналку, а не на пілатес і шоу "Кварталу" // Європейська солідарність. – 2021. – 18 листопада. – Електронний ресурс. – Режим доступу: <https://eurosolidarity.org/2021/11/18/iryna-gerashhenko-pro-vovynu-tysyachu-lyudyam-brakuje-groshej-na-liky-i-komunalku-a-ne-na-pilates-i-sh> (дата звернення: 28.12.2021).

5. Княжанський В. Реінкарнація "Юліної тисячі": чи впровадиться з цим завданням нова влада? // В. Княжанський // День. – 2010. – 9 липня. – Електронний варіант. – Режим доступу: <https://m.day.kyiv.ua/uk/article/panorama-dnya/reinkarnatsiya-yulinoi-tisy> (дата звернення: 28.01.2022).

6. Ларцев В. "Соціальні ініціативи" Януковича лише посилять невдоволення // В. Ларцев // Радіо Свобода. – 2012. – 12 березня. – Електронний ресурс. – Режим доступу: <https://www.radiosvoboda.org/a/24510805.html> (дата звернення: 15.12.2021).

7. Лисичкіна Л. "Штука ЗЕлені, дайте третю дозу, Вовина тисяча": соціалісти реагують на обіцянку Зеленським тисячу за вакцинацію // Л. Лисичкіна // BIG KYIV. – 2021. – 11 листопада. – Електронний ресурс. – Режим доступу: <https://bigkyiv.com.ua/shtuka-zyelyeni-dajte-tretyu-dozu-vovyna-tysyacha-soczmerezhi-reaguyut-na-obiczynu-zelenskym-tysyachu-za-vakczynacziyu/> (дата звернення: 24.11.2021).

8. Степаненко М. Найновітніші динамічні процеси в українському політичному лексиконі: 2020 рік // М. Степаненко. – Полтава: Астрія, 2021. – Електронний ресурс. – Режим доступу: <http://dspace.pnpu.edu.ua/handle/123456789/17469> (дата звернення: 16.03.2022).

Список умовних скорочень

24к – 24 канал : сайт телеканалу. – Електронний ресурс. – Режим доступу: <https://24tv.ua>.

5 канал : сайт телеканалу. – Електронний ресурс. – Режим доступу: <https://www.5.ua>.

Вер – VERSII : сайт газети. – Електронний ресурс. – Режим доступу: <https://versii.cv.ua>.

ГК – Главком. – Електронний ресурс. – Режим доступу: <https://glavkom.ua>.

Е – Еспресо : сайт телеканалу. – Електронний ресурс. – Режим доступу: <http://espresso.tv>.

ЕП – Економічна правда. – Електронний ресурс. – Режим доступу: <https://www.epravda.com.ua>.

ЄП – Європейська правда. – Електронний ресурс. – Режим доступу: <https://www.eurointegration.com.ua>.

КОЛ – KOLO. NEWS : інтернет-видання. – Електронний ресурс. – Режим доступу: <https://kolo.news>.

ЛБл – liga.net. Блоги. – Електронний ресурс. – Режим доступу: <https://blog.liga.net>.

ЛПош – Львівська пошта : сайт газети. – Електронний ресурс. – Режим доступу: <https://lvivpost.net>.

НДП – Степаненко М. Найновітніші динамічні процеси в українському політичному лексиконі. – Полтава: Астрія, 2020

НовХ – Новини Херсонщини – depo.ua. Херсон. – Електронний ресурс. – Режим доступу: <https://herson.depo.ua>.

НОУ – Новини освіти в Україні : освітній сайт. – Електронний ресурс. – Режим доступу: <https://osvita.ua>.

О – Обозреватель. – Електронний ресурс. – Режим доступу: <https://www.obozrevatel.com>.

ОБ – Останній Bastion. – Електронний ресурс. – Режим доступу: <https://bastion.tv>.

ППП – Степаненко М. Публіцистично-політичні перифрази в українській мові. – Полтава: Дивосвіт, 2017

ПСУМ – Степаненко М. Політичне сьогодення української мови : актуальний перифрастичний. – Харків: Іванченко І. С., 2017.

РС – Радіо Свобода. – Електронний ресурс. – Режим доступу: <https://www.radiosvoboda.org>.

ТСН – ТСН : сайт інформагентства. – Електронний ресурс. – Режим доступу: <https://tsn.ua>.

УІ – Українформ : інформаційне агентство. – Електронний ресурс. – Режим доступу: <https://www.ukrainform.ua>.

УМ – Україна молода : сайт газети. – Електронний ресурс. – Режим доступу: <https://www.umoloda.kiev.ua>.

УНІАН – інформаційне агентство. – Електронний ресурс. – Режим доступу: <https://www.unian.ua>.

УП – Українська правда : сайт газети. – Електронний ресурс. – Режим доступу: <https://www.pravda.com.ua>.

ВВС – BBC News Україна : сайт інформаційного агентства. – Електронний ресурс. – Режим доступу: <https://www.bbc.com>.

BIG – BIG KYIV : інтернет-портал. – Електронний ресурс. – Режим доступу: <https://bigkyiv.com.ua>.

D – Depo.ua : сусп.-політ. портал для українців. – Електронний ресурс. – Режим доступу: <https://www.depo.ua>.

DMед – Deutsche Welle : сайт інформаційного агентства. – Електронний ресурс. – Режим доступу: <https://www.dw.com>.

FB – Facebook : соціальна мережа. – Електронний ресурс. – Режим доступу: <https://www.facebook.com>.

G – Gazeta UA. – Електронний ресурс. – Режим доступу: <https://gazeta.ua>.

Gor – Gorod.cn.ua : інтернет-портал. – Електронний ресурс. – Режим доступу: <https://m.gorod.cn.ua>.

Interfax – Interfax-Україна : сайт інформаційного агентства. – Електронний ресурс. – Режим доступу: <https://interfax.com.ua>.

KURS – KURS : агенція новин. – Електронний ресурс. – Режим доступу: <https://kurs.if.ua>.

Uz.gov – Укрзалізниця : сайт урядової організації. – Електронний ресурс. – Режим доступу: <https://www.uz.gov.ua/>.

Yt – You Tube. – Електронний ресурс. – Режим доступу: <https://www.youtube.com>.

Z.NET – Zaxid.net. – Електронний ресурс. – Режим доступу: <https://zaxid.net>.

Znaj.ua – Znaj.ua : новинне інтернет-ЗМІ. – Електронний ресурс. – Режим доступу: <https://znaj.ua>.

References

1. "Atraksion nechuvanoi shchedrosti": eksperty pro pidkup Poroshenkom pensioneriv 2410 hryvnyami ["The show of ever seen generosity": experts about Poroshenko's bribery of pensioners by 2410 UAH]. (2019, April 26). *Volynski novyny [Volyn News]*. Retrieved from <https://www.volynnews.com/news/all/atraksion-nechuvanoi-shchedrosti-poroshenko-rozdast-reaktsiia-sotsmerezhi/> (In Ukr.).

2. Venzhenovych, N. F. (2018). *Frazemika ukrainskoi literaturnoi movy: kohnityvnyi ta linhvokulturolohichni aspekty [Phraseics of the literary Ukrainian: cognitive and linguo-cultural aspects]*. (Extended abstract of D. dissertation). In-t ukrainskoi movy NAN Ukrainy. Kyiv : Foliant (In Ukr.).

3. "Vovyna tysiacha" proty antyvaksiv. Shcho kazhut pro tysiachu za vaksynatsiiu? ["Vova's thousand" vs anti-vaccines. What it is said about 1000 UAH for vaccination]. (2021, November 16). *BBC NEWS*. Retrieved from <https://www.bbc.com/ukrainian/news-59302236>.

4. Iryna Herashchenko pro "Vovynu tysiachu": liudiam brakuie hroshei na liky i komunalku, a ne na pilates i shou "Kvartalu" [Iryna Herashchenko about "Vova's thousand": people need money for medicine and utility bills, but not for pilates and "Kvartal" shows]. (2021, November 18). *Yevropeiska solidarnist [European solidarity]*. Retrieved from <https://eurosolidarity.org/2021/11/18/iryna-gerashhenko-pro-vovynu-tysyachu-lyudyam-brakuje-groshej-na-liky-i-komunalku-a-ne-na-pilates-i-sh> (In Ukr.).

5. Kniazhanskyi, V. (2010, July 9). Reinkarnatsiia "Yulinoi tysiachi": chy vporaetsia z tsym zavdanniam nova vlada? [The reincarnation of the "Julia's thousand": is the new government able to cope with the task?]. *Den [The Day]*. Retrieved from <https://m.day.kyiv.ua/uk/article/panorama-dnya/reinkarnatsiya-yulinoi-tisy> (In Ukr.).

6. Lartsev, V. (2012, March 12). "Sotsialni initsiatyvy" Yanukovycha lyshe posyliat nevdovolennia ["Social initiatives" of Yanukovich will only empower the resentment]. *Radio Svoboda [Radio Freedom]*. Retrieved from <https://www.radiosvoboda.org/a/24510805.html> (In Ukr.).

7. Lysychkina, L. (2021, November 11). "Shtuka ZIEleni, daite tretiu dozu, Vovyna tysiacha": sotsmerezhi reahuiut na obitsianu Zelenskym tysiachu za vaksynatsiiu ["Zelenskyy's grand, give the third dose, Vova's thousand": social networks reveal the reaction on Zelenskyy's promise to give 1000 UAH for vaccination]. *BIG KYIV*. Retrieved from <https://bigkyiv.com.ua/shtuka-zyelyeni-dajte-tretyu-dozu-vovyna-tysyacha-soczmerezhi-reaguyut-na-obiczynu-zelenskym-tysyachu-za-vakczynacziyu/> (In Ukr.).

8. Stepanenko, M. (2021). *Nainovitnishi dynamichni protsesy v ukrainskomu politychnomu leksykoni: 2020 rik [The latest dynamic processes in the Ukrainian political lexicon: year 2020]*. Poltava : Astraiia (In Ukr.).

Abbreviations

24к – 24 kanal [Channel 24]. Retrieved from <https://24tv.ua> [in Ukrainian].

5 канал [Channel 5]. Retrieved from <https://www.5.ua> [in Ukrainian].

Вер – VERSII [Versions]. Retrieved from <https://versii.cv.ua> [in Ukrainian].

HK – Hlavkom [Hlavkom]. Retrieved from <https://glavkom.ua> [in Ukrainian].

Е – Espresso [Espresso]. Retrieved from <http://espresso.tv> [in Ukrainian].

ЕП – Ekonomichna pravda [Economic truth]. Retrieved from <https://www.epravda.com.ua> [in Ukrainian].

YeP – Yevropeiska pravda [European truth]. Retrieved from <https://www.eurointegration.com.ua> [in Ukrainian].

КОЛ – KOLO.NEWS. Retrieved from <https://kolo.news>.

ЛБл – liga.net. Blohy [liga.net. Blogs]. Retrieved from <https://blog.liga.net> [in Ukrainian].

ЛПош – Lvivska poshta [Lviv post]. Retrieved from <https://lvivpost.net> [in Ukrainian].

НДП – Stepanenko, M. (2021). *Nainovitnishi dynamichni protsesy v ukrainskomu politychnomu leksykoni: 2020 rik [The latest dynamic processes in the Ukrainian political lexicon: year 2020]*. Poltava : Astraiia [in Ukrainian].

НовХ – Novyny Khersonshchyny – depo.ua. [Khersonshchyna News – depo.ua]. Retrieved from <https://herson.depo.ua> [in Ukrainian].

НОУ – Novyny osvity v Ukraini [Education News in Ukraine]. Retrieved from <https://osvita.ua> [in Ukrainian].

О – Obozrevatel [The Reviewer]. Retrieved from <https://www.obozrevatel.com> [in Russian].

ОБ – Ostannii Bastion [The Last Bastion]. Retrieved from <https://bastion.tv> [in Ukrainian].

ППП – Stepanenko, M. (2018). *Publitsystychno-politychni peryfrazy v ukrainskii movi : 2017 rik [Publicistic-political periphrases in the Ukrainian: year 2017]*. Poltava : Dyvosvit.

PSUM – Stepanenko, M. (2017). *Politychne sohodennia ukrainskoi movy : aktualnyi peryfrastykon [The political present of the Ukrainian: the topical periphrasticon]*. Kharkiv : Ivanchenko I. S.

RC – *Radio Svoboda [Radio Freedom]*. Retrieved from <https://www.radiosvoboda.org>.

TSN – *TSN [TV News Service]*. Retrieved from <https://tsn.ua> [in Ukrainian].

UI – *Ukrinform [Ukrinform]*. Retrieved from <https://www.ukrinform.ua>.

UM – *Ukraina moloda [Young Ukraine]*. Retrieved from <https://www.umoloda.kiev.ua> [in Ukrainian].

UNIAN [UNIAN Information Agency]. Retrieved from <https://www.unian.ua>.

UP – *Ukrainska pravda [The Ukrainian truth]*. Retrieved from <https://www.pravda.com.ua> [in Ukrainian].

BBC – *BBC News Ukraina [BBC News Ukraine]*. Retrieved from <https://www.bbc.com> [in Ukrainian].

BIG – *BIG KYIV*. Retrieved from <https://bigkyiv.com.ua> [in Ukrainian].

D – *Depo ua*. Retrieved from <https://www.depo.ua> [in Ukrainian].

DMed – *Deutsche Welle*. Retrieved from <https://www.dw.com> [in Ukrainian].

FV – *Facebook*. Retrieved from <https://www.facebook.com> [in Ukrainian].

G – *Gazeta UA*. Retrieved from <https://gazeta.ua> [in Ukrainian].

Gor – *Gorod.cn.ua*. Retrieved from <https://m.gorod.cn.ua> [in Ukrainian].

Interfax – *Interfax-Ukraina [Interfax Ukraine]*. Retrieved from <https://interfax.com.ua> [in Ukrainian].

KURS – *KURS [The Course: News Agency]*. Retrieved from <https://kurs.if.ua> [in Ukrainian].

uz.gov – *Ukrzaliznytsia [Ukrainian railway]*. Retrieved from <https://www.uz.gov.ua/> [in Ukrainian].

Yt – *You Tube*. Retrieved from <https://www.youtube.com> [in Ukrainian].

Z.NET – *Zaxid.net*. Retrieved from <https://zaxid.net> [in Ukrainian].

Znaj.ua – *Znaj.ua*. Retrieved from <https://znaj.ua> [in Ukrainian].

Надійшла до редколегії 15.04.22

Mykola Stepanenko, Doctor of Philology, Professor,

ORCID: 0000-0002-6727-1265

e-mail: myk_ivan@ukr.net

V. H. Korolenko Poltava National Pedagogical University, Poltava, Ukraine

THE NEWEST EVOLUTIONARY PROCESSES IN THE UKRAINIAN LANGUAGE PHRASEOLOGICAL STRUCTURE

The article aims at the systemic analysis of the newest changes (in 2021) that have happened in the phraseological corpus of the Ukrainian language. In particular, the focus is set on the appearance of new set expressions on the basis of traditional and occasional patterns; on the formation of mottos that undergo phraseologization; on the changes in easily identified (with minimal transformations) and allusive (with maximum transformations) sayings, proverbs, famous people's, masters' of the artistic word apt expressions, slogans cultivated in different historical periods and their transformations into anti-proverbs, anti-sayings, anti-expressions, anti-slogans that acquire new senses which do not coincide with the background knowledge in different parameters and often contradict it. The intra- and extra-lingual analysis allowed thorough characterization of the phraseological model "numeral тисяча + noun – a synchronic precedent name", which is a formal-grammatical plagiarism. The study logically reveals the proprietary function of this model (Юлина тисяча, Вітина тисяча, Петрова тисяча, Вовина тисяча), its meaningful hypero-hyponymic specificity, the forming of which is determined by the influence of extra-lingual (political-financial) reasons. The research showed iso-functional relations constituted by onyms Тимошенко, Янукович, Порошенко, Зеленський (sound combination-substituter 3e graphically modified in various ways), substantivized adjective Зелений, adjective "зелений" with secondary occasional possessive semantics, as well as possible periphrastic representations, variational modifications that appear as a result of updating, reducing, expanding the lexis structure and various methods of intraparemic and interparemic contamination. The article reveals the cognitive mechanism of Coronavirus phraseology; shows its connotative potential, firstly, pejorative; identifies its means of explication: the use of an adjective derived from an onym in diminutive and augmentative-pejorative forms, decapitalization of a component of an antroponym, the use of inverted commas, secondary nomination, and the use of jargonisms. This background makes the language law of expressiveness and creativity of the whole nation and its representatives brighter and allows explicating the relation between possible transformational processes in the corpus of paremias and language game and its typical comic effects – mockery, irony, sarcasm.

Keywords: phraseologized units, model "numeral тисяча + noun – a synchronic precedent name", Вовина (Юлина, Вітина, Петрова) тисяча, paremic constructions, anti-paremic constructions.